Gürcüstan Eski Kitaplıklarında Bulunan Türk Dilleri İle Yazılı Eserler

Tsitsana ABULADZE

Prof. Dr. Tsitsana Abuladze, Gürcüstan'in Kutaisi kentinde aydın bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Annesi üniversite mezunu bir öğretmen, babası ise Kiev Üniversitesi'ni bitirmiş bir iktisatçıydı. Orta öğrenimini pekiyi dereceyle (altın madalya alarak) bitiren Abuladze, 1956 yılında Tbilisi Devlet Üniversitesi Doğu Bilimler Fakültesi Filoloji bölümünden başarıyla mezun oldu. 1958'den bugüne dek Gürcüstan Bilimler Akademisi El Yazmaları Entitüsü'nde araştırma grup başkanı olarak çalışan Prof. Dr. Tsitsana Abuladze, buna paralel olarak 1961-1994 yılarında Tbilisi Devlet Üniversitesi'nde "Osmanlı Diplomasisi" ve "Paleografi" derslerini verdi. 1992 yılında Kutaisi Devlet Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi Türkoloji bölümüne başkan olarak davet edilen Prof. Dr. Abuladze, burada "İslam Tarihi" ve "Türk Dillerine Giriş" derslerini vermektedir. Ayrıca Türk ve Gürcü Dilleri ile Tarihsel İlişkileri üzerine yapılan seminerleri yönetmektedir. 1990'da doktora tezini vererek 1992'de profesörlük unvanını alan Abuladze birçok Türkoloji sempozyumu ve kongresine katılmıştır. Yetmişten fazla yayını olan Abuladze'nin altı tane de kitabı vardır. Prof. Dr. Abuladze'nin temel araştırma konuları şunlardır:

1) Türk ve Gürcü dillerinin ilişkileri

2) Gürcüstan tarihindeki Osmanlı yazmaları, kaynakları ve vesikalarının keşfedilmesi; Osmanlı metinlerinin Gürcü diline çevirisi ve yorumlanmasıdır.

Halen Osmanlı belgelerine dayanarak Osmanlı döneminde (16.-19. yy) Filistin-Gürcüstan ilişkilerinin sorunları üzerinde çalışmakta ve Türkolog M.İluridze ile beraber Gürcüstan arşivlerinde muhafaza edilen Osmanlı belgelerinin genel bir kataloğunu hazırlamaktadır.

Prof. Dr. Abuladze, "Türk Yazmalarının "AC" ve "L" Koleksiyon Kataloğları" ve bir 17. Yüzyıl yazarı olan Nami'ye ait "Gürcüstan'in (Batı Gürcüstan) İşgal Kitabı" adlı iki eseri sponsor bularak yayınlamak istemektedir. ***Nana KAÇARAVA***

Gürcüstan eski kitaplıklarında Gürcüce olan yazma ve tarihi belgelerle beraber Müslüman Doğusuna ait birçok manüskri koleksiyonları bulunmaktadır. Bunların çok az bir kısmı Türk dilleriyle yazılmış yazma ve dökümanlardan ibarettir. Türkçe, Azerice, Türkmence ve Özbekçe olan toplam 300 el yazısı kitap ile Türkçe ve Azerice olan toplam 1200 tarihi belge mevcuttur. Bunların büyük bir bölümü Tbilisi'deki Gürcüstan Bilimler Akademisi'nin Elyazmaları Enstitüsü'nde ve Gürcüstan Merkez Devlet Tarihi Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. Aynı zamanda bunlar aşağıda söz edilen şehirlerin tarih-etnografya müzelerinde de saklanmaktadır: Batumi'de - 26 yazma, 55 belge; Kutaisi'de - 3 yazma 2 vesika; Ahaltsihe'de - 3 Yazma, 4 belge ve Zugdid'de - 1 yazma, 1 belge mevcuttur.

Gürcüstan Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü'nde muhafaza edilen Türk Dileriyle yazılı manüskriler, Arapça ve Farsça olanlar gibi, Kacar ("K"), Lokal ("L") ve Orta Asya ("C") adlı üç koleksiyondan ibarettir. Yazmaların araştırılması ve kataloğun hazırlanmasına 1960 yılında başlanmıştır. Türkçe yazmalar kataloğu tamamen hazırdır. "K" koleksiyonu kataloğu, bu koleksiyona ait Arapça ve Farsça yazmalarla beraber yayınlanmıştır. Adı geçen yazmalar, 19. yüzyılın başlangıcında Tbilisi'ye yerleşen general Camşid Ardaşır Afşar Macd'o Soltan'a aittir. Generalin Tbilisi'yi tarif ve tavsif eden kitabı da vardır. (Gürcüce çeviriyle Farsça metin M. Mamatsaşvili tarafından yayınlanmıştır.)

Lokal (yerli) koleksiyonda ("L"), Gürcüstan, Azerbaycan, Dağıstan ve Gürcüstan'ın sınır komşusu olan Türkiye'nin belli bölgelerinden gelen yazmalar yer almaktadır. Bu yazmalar özel şahıslardan gelip Gürcüstan'in çeşitli kültür ocakları olan Gürcüstan müzesi, Kafkasbilimleri Enstitüsü ve onun temeli üzerinde açılmış Tarih Enstitüsü'nde toplanmıştır. Bu yazmaların son toplandığı yer olan Gürcüstan Devlet Müzesi'nin temeli üzerinde ise Yazmalar Enstitüsü kurulmuştur.

Türkiye'den özellikle de, Artvin bölgesinden gelen yazmaların bir kısmında Erzurum Kadısı olan As Seyid Abdulah Adap Meşhur-bi Genetzade tarafından 1845-46 yıllarında hazırlanmış vakıf yazısı ve mühür mevcuttur.

Orta Asya Koleksiyonu (AC) yazmaları akademisyen G. Tzereteli ve Doçent St. Çhenkeli tarafından Orta Asya'dan getirilmiştir Görsel olarak farklı olan Orta Asya Koleksiyonu yazmaları kapakları yeşildir ve kızıl madalyonlarla basılmaktadır.

"K" ve "L" koleksiyonunun Türkçe yazmalarının İtalyan ve Doğu kağıtları üzerine, "AC" koleksiyonu ise Doğu ve Rus kağıtları üzerine yazılmıştır. Yazmalar genellikle Nashi, Nastalik ve Nadiren Şikeste adlı hüsnühatlarla istinsah edilmiştir.

"Kacar" Koleksiyonu yazmaları 1920'li yıllarda Gürcüstan Müzesine teslim edilmiştir. Yerli (lokal) koleksiyon yazmaları çeşitli zamanlarda çeşitli özel kişilerden yerinde elde edilmiştir.

Türkçe yazmalar kronolojik olarak 15-20. yüzyıllara aittir. En eski "Bahr el gara'ib" tarihli olan yazma 883 yılında (=1483) istinsah edilmiş ve 850 yılında (= 1446 - 47) telif edilmiş Al - Halimi'nin Farsça-Türkçe Sözlüğüdür. En geç yazmalar 1920'li yıllara tarihlenir. Müellif'in yaşadığı dönemde ya da yazarların vefatından çok kısa bir zaman sonra istinsah edilen yazmalar epey çoktur. Yazmaların çoğunluğu mütevazi bir şekilde işlenmiş, ancak bazı nüshalar ünvanlarla ve minyatürlerle

süslenmiştir. Türk yazmaları, tarih, edebiyat, dilbilim, etik, astrolap, veteriner ve hekimlik konularında olan eserlerle sunulmuştur. Aynı zamanda biyografik, matematik-astronomik ve idari-istatistik soruları içeren yazmalar da mevcuttur.

Tarihi eserler, genellikle, Türkiye ve Kafkasya ile ilgilidir. Örneğin "Koçi Beyin Risalesi" (Tur K 2), "Selimname" (Tur K 3, 1604 yılının nüshası), "Derbedname"nin birkaç nüshaları (Tur L 82, Tur L 89) v.s. Süleyman ve Selim'in Kanuni kitapları (Tur L 80, Tur 109, Tur B 11); "Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcüstan" (Tur L 1), Kanunname "Eyaleti Erzurum" (Tur L 72) adlı vergi kitapları; icmal defterinden yapılmış alıntılar v.s.; çeşitli konularda olan çok sayıda fetvalar (Tur L 5, Tur L 44: Tur B 19. 20, 21, 147, 637: Tur Q 702); Şeriat mahkemesi defterlerinden yapılmış alıntı derlemeleri (Tur L 72. Tur L 5) de burada muhafaza edilmiştir.

Dilbilim alanında Al-Ahtarinin çeviri ve açıklama sözcükleri (Tur K 7, Tur L 25, 17-18. yüzyıllara ait nüshaları); "Bahr al-gara'ib" adlı Al-Halimi'nin Farsça-Türkçe Sözlüğü; "Abuşka" adlı Çağatayca-Türkçe Sözlüğünün dört nüshası (bunlardan Tur K 16, 1607 yılında istinsah edilmiş, sözlük ise 1551-52 yılarında telif edilmiştir); Ferişteoğlu'nun Arapça-Türkçe Sözlüğü (Tur K 29, filigranları göre 16. yüzyılın ikinci yarısına ait nüsha); anonim yazarların Arapça-Türkçe Sözlüğü (Tur B 146) "Sınglahı" adlı Mırza-Mehdi-Han'ın kitabı (Tur K 14, 19. Yüzyıl); "Şerh-i Tuhfe-i Şahidi" Farsça-Türkçe sözlüğün iki nüshası (Tur K 20, Tur L 18. 1635 ve 1748 yıllarında istinsah edilmiştir). 1748 yılında istinsah edilen ve tam nüshası ile sunulan "Lugat-ı Şerh-i Vassaf" adlı Hüseyin Nazmizade Murtaza Bağdadlı'nın kitabı (Tur K 1) gibi eserler özellikle dikkatimizi çekmektedir. Anonim Farsça-Arapça-Yunanca-Türkçe Sözlüğü çok ender bulunan eserlerdendir (Tur L 19). Türkçe-Fransızca, Rusça-Türkçe ve Türkçe-Rusça sözlükler nispeten geç telif edilmiştir (Tur L 27, Tur L 38, Tur L 39, Tur L 46, Tur L 59 v.s.).

Yukandaki söz edilen yazmalar dışında bilimin çeşitli dallarına ait bölük pörçük ve tesadüfi kelime yazmaları Tıp ihtisas sözlükleri ve muhaberat sözlüklerine de raslanmaktadır (Tur L 10, Tur L 73, Tur L 76, Tur L 86 v.s.).

Nevai'nin "Mecalis en -nefais" (Tur K 9, 10); Fuzuli'nin "Hadikat Es Su'ada" (Tur K 6, Tur L 9, Tur L 47); Kudsi'nin "menakıb" (Tur L 54, 1620 yılına ait) gibi biyografik yazmaları epey eski nüshalarla sunulmuştur.

Derviş Talebi'nin "Ruznamei Cedid" adlı astronomi yapıtları (Tur K 22, Tur L 14); münşeatları (Tur L 10, Tur L 43, Tur L 73, Tur L 76, Tur B 5), Kur-an okuma usülü "Tecvit" (Tur L 26, Tur L 40, Tur L 87) "Kitabı Yadıgar" adlı (Tur L 29, Tur L 32 ve Tur L 56, Tur L 77, Tur L 83) tıp ve tababet kitapları da özellikle dikkatimizi çekmektedir.

Kitaplıklarımızda çok sayıda divan ve çeşitli yazarların derlemeleriyle manzume ve hikayeler de saklanmaktadır.

Elyazmaları Enstitüsü fonlarında Nevai eserlerinin 30 tane nüshası vardır. Bunların arasında; 1576 yılında istinsah edilmiş ve Fuzuli Divaniyle aynı ciltte korunmuş olan lirik şiirler "Divanı" (Tur L 22). 1526-27 yıllarında istinsah edilmiş olup "Ferhad ve Şirin" adlı manzume (Tur K 36), 1519 yılında istinsah edilmiş olan "Munşaat" (Tur K 35).

Fuzuli eserlerinden mevcut, takribi yirmi kadardır; birçok divan (1577 yılında istinsah edilmiş olan Tur L 22), aynı zamanda "Hadikat Es Su'ada" adlı birçok eski nüshalar (Tur L 47-1583 yılında, Tur L 9-1586 yılında, Tur K 6 ise 1596 yılında istinsah edilmiştir).

Aşağıdaki yazarların divan ve derlemeleri tek nüsha olarak sunulmuştur. Bunlar Sabit Efendi (Tur K 4); "Hilye-i Şerif" adlı Hakani'nin eseri; 17. yüzyılın başına ait İshak Çelebi'nin yazması (Tur K 26); 1745 yılında istinsah edilmiş Nabi'nin yapıtı (Tur L 64); 1653 yılında istinsah edilmiş Nefi Efendi'nin eseri (Tur L 65, yazarı 1634 senesinde vefat etmiştir); "Mevlut-un-Nabi" (Tur L 70, 688 senesine ait yazma). Kitaplıklarda "Iskendername" (Ahunedi-Tur K 5, Tur L 53), "Şam ve Pervane" (Lam'i Tur L 90), "Leyili ve Mecnun" (Larendeli Hamdi, Tur K 26), "Yusuf ve Zuleyha" (Ak-Şemsettinzade Hamdi, Tur L 78) v.s. gibi ünlü manzumelerin nüshaları bulunmaktadır.

Bedii mensur eserleri çoğu hallerde Arapça ve Farsça yapıtların çevirileriyle sunumuştur. Arapçadan, genellikle, dinsel, felsefi eserler çevrilmiştir. Örneğin: Vidadi'nin "Tarikat-ı Muhammediye" adlı eser (1654-55 yıllarına ait yazma). Farsçadan aşağıda söz edilen eserlerin çevirileri ve açıklamaları mevcuttur: Saadi'nin "Bustan" (Tur L 6, Tur L 31, Tur L 63)-mütercim Şam'i Efendi (1680 yılına ait Tur L 6 yazması; 17. yüzyıla ait Tur L 31); Atari'nin "Pendname" (Tur L 24, mütercim Müfit); Cami'nin "Nefehat al-Uns" (mütercim Lam'i Efendi - 16 yüzyıla ait yazma); Hafezi Divaninin yorumları (PB5); Ali Çelebi'nin "Hümayuname" (Tur K 17, 1572 yılına ait yazma), Şahname'den bölümler (Tur K 25, 17. yüzyıla ait yazma).

Elyazmaları Enstitüsü fonlarında 28 meclisten oluşan "Köroğlu" adlı destanın nüshası mevcuttur. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Azerbaycan folklor geleneğinde sadece 17 bap okunur[2]: Kağıt ile yazma kitabı 1856 yılına ait.

Türkçenin tarihi fonetiğinin incelenmesi ve Türkçe-Gürcüce dil ilişkilerine ait bazı soruların açıklanması için Türkçe kelimeleri Gürcü harfleriyle yazılı folklorik özellikleri ihtiva eden manüskrileri, çok sayıda eğitim kitapları[3] veyahut "Kendi Kendine Osmanlıca Öğrenme Kitapları", Türkçe-Gürcüce ve Gürcüce-Türkçe konuşma kılavuzları, bazı şairlerin şiirleri (Q 982, Q 620, Q 851; S 15, S 951, S 2385, S 2519, S 5235; H 160, A 1164) ve Zugdidi müzesinde bulunan yazma[1] özellikle ilgimizi çekmektedir.

Tarihi şartlar ve yakın komşuluk nedeniyle Gürcüler, Türkiye'yle sıkı siyasi ve ekonomik temaslarda bulunmaktaydı. Kitaplıklarımızda, adı geçen ülkeler arasında ticari ilişkiler olduğunu ve o zamanki Gürcüstan'da Türkçenin bilinmesi gerektiğini kanıtlayan yazma kitapları ve vesikalar mevcuttur-bakın: S.S. Orbeliani'nin "Kartuli Leksikoni" (Gürcüce Sözlüğü) [5] adlı açıklama sözlüğü, (Q 497, Tur Q2 v.s.)

• • •

Türk-Azerbaycan tarihi vesikalarının koleksiyonları, genellikle: a). Gürcü kurumuna ait Tarih ve Etnografya Eski Müzesi'nin fonlarından; b) Önceden Kafkasya idari ve sınıf dairelerinin dosyalarında ve arşivlerinde muhafaza edilen vesikalardan oluşturulmuştur. Bazı vesikalar özel kişilerden alınmıştır.

Bu vesikaların ekserisi Osmanlı Sultanları ve üst düzey yetkilileri tarafından mülk, has, zeamet veya timar bağışlanması ya da vergilerden muaf edilmesi hakkında berat ve hükümlerden ibarettir. Aynı zamanda elimizde gerek resmi, gerekse özel bilgileri ihtiva eden yazışmalar, iş ve tavsiye mektupları, senet ve makbuzlar, günlük sorunlara verilen buyrultular, Tbilisi ve Gori Kadılarının hüccetleri de bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu harici siyasi tarihinden Osmanlı-İran savaşı döneminde, 1724-1736 yıllarında Osmanlılar tarafından Kafkasötesi bölgesinin işgal edilmesine, 1828-1829 yıllarındaki Osmanlı-Rusya savaşına ve bu gibi konulara dair çok mühim vesikalar vardır.

Osmanlı İmparatorluğunda toprak mülkiyeti ve toprak tasarrufu formlarının incelenmes için sadece Sultan fermanları ve beratları değil, timarların satılması nedeniyle verilmiş tüccar kağıtları da dikkatimizi çekmektedir.

Yukarıda söz edilen vesikalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, ekonomik ve sosyal tarihine, Gürcüstan'ın geç feodalizm devrine, aynı zamanda Azerbaycan ve Dağıstan'ının politik yaşamına dair pek çok önemli bilgileri içermektedir. Sultan 3. Murat, 4. Ahmet, 1 Mahmut, Mustafa ve büyük vezirlerin, Dağıstan hükümdarları (Rutul Beyleri), Kartli ve İmereti Krallan, Kartli, Samegrelo ve Furia Prensleri adreslerine gönderilmiş fermanlar ve resmi yazışmalar da burada muhafaza edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun İran ve Rusya ile ilişkilerinde kendi mevzilerini güçlendirme konusunda Gürcü, Dağıstanlı ve Şirvanlı Prenslerin yönetimlerine ne kadar büyük bir önem verdiğine yukarıda söz edilen bu vesikalar şehadet etmektedir.

Kronoljik olarak en eski fermanlardan; 1533-1588 tarihli, en yenilerden ise 1920 tarihli olan vesikalar 16-20. yüzyıllara aittir. Yazmalar Enstitüsü'nde bulunan Türk vesikaları asıl nüshalardır. Gürcüstan Merkez Devlet Tarihi Arşivi'nde saklanmış ve 19. yüzyılın başlangıcında istinsah edilmiş olan suretler (kopyalar) ise, genellikle, iki defter içerisinde toplanmıştır (1450 nolu fon, 57. Kitap ve 2. Fon, 2. 1414 nolu tavsif).

Türkçe vesika koleksiyonları, Türk paleografi ve diplomatik konularının incelenmesi içinde belli bir önem taşımaktadır. Beyaz kalın kağıt üzerine yazılmış fermanların boyutları ortalama olarak 75 cm'liktir. 1 metrelik ve daha uzun fermanlar da vardır. Satırdaki çeşitli kelimeler kırmızı, bazen de altın renkli mürekkeple yazılmıştır. Sultan fermanların hemen hemen hepsi çeşitli üplerdeki Divanlarla Hüccetler, Taalik hüsnühatlarıyla, yazışmalar ise Neshi ve Nastalik hüsnühatlarıyla yazılmıştır. Öbür tarafta vesika'nın yoklaması ve kaydı hakkında yoklamacı işaretleri koyulmuştur. Osmanlı kalem sistemini tasrih etmek için bu yazıların özel bir biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Gürcüstan kitaplıklarında bulunan Türk yazmaları ve tarihi vesikaların bilimsel olarak işlenmesi ve yayınlanması Gürcüstan Bilimler Akademisi üyesi olan S.S. Cikia tarafından otuzlu yıllarda başlatılmıştır. Cikia tarafından tarihi vesikaların kataloğu hazırlanmış, Yazmalar Enstitüsü fonlarında muhafaza edilmiş olan birkaç fermanı, berat, buyrultu, hüccet gibi Türk dökümanları basılmış ve yayınlanmıştır.

Akademisyen S.S. Cikia'nın 4 ciltlik emeği olan ve övgüyle söz edilen "Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcüstan" -Osmanlı tarafından 16. yüzyılda işgal edilmiş Güney Gürcüstan'ın vergi kitabıdır. Gürcüstan ve Osmanlı arasındaki sosyal siyasi ve kültürel işbirliklerini araştırmak ve Güney Gürcüstan'ın tarihi, coğrafi ve toponomik konularında bazı sorunları açıklamak için okunaksız olarak tanınan Siakad hüsnühatıyla yazılmış bu eser güvenilir bir kaynaktır.

Akademisyen S. Cikia yönetiminde gerek yazma kitaplarının, gerekirse tarihi vesikaların kataloglan hazırlanmıştır. 1969 yılında "K" koleksiyonunun[1] içindeki Türk yazmalarının tarif ve tavsifi (tanıtımı) yayınlanmıştır. Lokal ve Orta Asya Koleksiyonlarının katalogları ise yayınlanmak için hazırlanmaktadır.

"Erzurum vilayetinin Kanunnamesi", Ahmedi'nin "İskendername" adlı manzumeden bölümler, Gürcü Prenslerine gönderilmiş Sultan vesikaları ve Trabzon'lu Paşa tarafından Solomon-İmereti kralına gönderilmiş birkaç mektup basılmıştır. Aynı zamanda Gürcüstan eski kitaplıklarında bulunan Sultan fermanlarının da ayrı bir kitap şeklinde yayınlanması tasarlanmaktadır.

Matbaa Harfleri (Literler)

Tur K - Elyazmaları Enstitüsü "K" koleksiyonunun Türk yazmaları
Tur L - Elyazmaları Enstitüsü "Lokal koleksiyonu"nun Türk yazmaları
Tur D - Elyazmaları Enstitüsü'nün Türk tarihi vesikaları
Tur B - Batumi müzesindeki Türk yazmaları
PB - Batumi müzesindeki Fars yazmaları
Tur Q - Kutaisi müzesindeki Türk yazmaları
TDÜ - Tbilisi Devlet Üniversitesi

Dipnotları:

1- Elyazmaları Enstitüsü Arapça, Türkçe ve Farsça yazmalarının kataloğu ("K" koleksiyonu). Hazırlayanlar: Ts. Abuladze, R. Gvaramia, M. Mamatsaşvili. önsözü - G. Tsereteli, Tbilisi, 1989. Ts. Abuladze Elyazmaları Entitüsündeki Şarki Yazmalarının Tasvirı ve İncelenmesi, Arkeografiçesky Ejegodnik, Moskova, 982, s. 89-94.

2- Bu yazmanın metni üzerinde Türkologlar L. Çlaidze ve E. Sarişvili çalışmaktadırlar. Bakın: L. Çlaidze, "Köroğlu Destanı Bir Meçhul El Yazması Hakkında"; TDÜ bilimsel eserleri, c. 121, Doğubilimleri serisi, Tbilisi, s. 187-194; E. Sarişvili, "Bir Azerbaycan El Yazmasındaki Emir Kipi Formları Hakkında", Genç doğubilimciler uluslararası bilimsel toplantısı. Tez sayfaları, Tbilisi, 1973, s. 64-65; "Bir Azerbaycan Yazmasından Geniş Zamanın Çekim Formları": TDÜ bilimsel eserleri, 180, Doğubilimleri, 1976, s. 37-41.

3- S.S. Cikia, 18. Yüzyılın Gürcüce-Türkçe Ders Kitabı: Dilbilim Enstitüsünün Belleteni, Doğudilleri serisi, c. 1, Tbilisi, 1954, s. 187-207.

4- M.Beltadze, Gürcü Transkripsiyonunda (çeviri yazısında) 18. Yüzyılın Türk Diliyle Yazılmış Eser: TDÜ bilimsel eserleri, c. 121, Doğubilimleri serisi, VII, Tbilisi, 1967, S. 125-164.

5- Ts. Abuladze, Sulhan-Saba Orbeliani Sözlüğü'nde Kelimeler Listesinin Türkçe Çevirileri, Tbilisi, 1968.

6- S.S. Cikia, Okros-Tsihe (Altın Kale) hakkında 18. yüzyıl Türk vesikası: TDÜ eserleri, c. 91, Doğubilimleri serisi, 2, Tbilisi, 1960, s. 161-185; 18. yüzyıla ait 2 Türk vesikası: TDÜ eserleri, c. 99, Doğubilimleri 3, Tbilisi, 1962, s. 153-171; Tshimvali hakkında Türk vesikası: TDÜ eserleri, c. 116, Doğubilimleri, 5, Tbilisi, 1965, s. 243-247;

"Türk Vesikalarında Matsevani ve Ateni": Doğu Filoloji, c. 2, Tbilisi, 1972, 210-216.

7- S.S. Cikia, "Kartli'da bulunan 18. Yüzyıla ait Osmanlı hukuki vesikaları": Doğu Filoloji, c. 1, Tbilisi, 1969, s. 165-188; 18. "Yüzyılın Türk Adlı Vesikası. Doğu yazı eserleri. Tarihi-Filolojik araştırmalar. Yıllık. 1969, Moskova, 1972, s. 142-144. "Osmanlı Hukuki Vesikaları": Doğu Filoloji, c. 4, Tbilisi, 1976, s. 271-279;

"18. yüzyıla ait Osmanlı Adli Vesikaları": Orta çağdaki Doğu Tarih, Kültür, Kaynaklarbilimi, Moskova, 1980, s. 139-143.

8- S.S. Cikia, "Defter-i Mufassal-i Vilayet-i Gürcüstan", 1. kitap, Türk metni, Tbilisi, 1947; 2.kitap, çeviri, Tbilisi 1941; 3. kitap, araştırma 1).Yazmanın tarihi ve tavsifi 2) Metnin coğrafya ve toponimiği hakkında notlar. Tbilisi, 1958.

9- Ts. Abuladze, 1592 tarihli "Erzurum Vilayetinin Kanun-namesi", Elyazmaları Enstitüsünün bülteni, Tbilisi, 1961, s.59-85; "Arğun Han Tarafından Gürcüstan'ın İşgali Hakkında Ahmedi'nin Bilgileri": Tarihi-Filolojik araştırmalar, Tbilisi, 1966; s. 218-226.

10- Ts. Abuladze, "İmereti Kralı - 2. Solomon hakkında 4 adet Türkçe vesika", TDÜ eserleri, c. 121, Doğubilimleri serisi, 7, Tbilisi, 1967, s. 165-185; "İki Adet Türk Fermanı": Mravaltavi, Tarihi-Filolojik araştırmalar, c.3, Tbilisi, 1973, s. 204-209. Trabzonlu Seyit Süleyman Paşa tarafından 2. Solomon'a gönderilmiş mektuplar: aynı yerde, s. 402-406; 18. yüzyıla ait iki adet Türk fermanı: Mravaltavi Tarihi-filolojik araştırmalar, 3. Cilt, Tbilisi, 1973, s.294-305. "Gürcüstan'da Osmanlılık zamanından üç adet Osmanlı senet": Doğu Filoloji, c. 3, Tbilisi, 1973, s. 294-305; "Kartli Katibi-Erasti Kaplanişvili adına gönderilmiş iki berat": Mravaltavi. Tarihi-Filolojik araştırmalar, c. 4, Tbilisi, 1975, s.224-229. Tbilisi eski kitaplıklarında bulunan Osmanlı vesikaları. Türkolojik derleme, Mosokva, 1984, s. 4-16. "Gürcüstan'da bulunan Osmanlı vesikalarının ortaya çıkarılması, araştırılması ve Osmanlı diplomatiği konusunda bazı sorular". "Vostoçnoe istoriçeskoe istoçnikovedeniye i spetsialnaiye istoriçeskiye distsipliny", Moskova, 1989, s. 22-33. "Sultan 4. Mehmed'in beratı-Atslıur Piskoposuna dair". TDÜ eserleri, c. 290. Doğubilimleri serisi, Tbilisi, 1989, s. 198-203.